

ХУДОЖНІ ІЛЮСТРАЦІЇ А. ПЛОЩАНСЬКОГО ДО КАЗКИ Г. К. АНДЕРСЕНА «СНІГОВА КОРОЛЕВА»

Як відомо, художні ілюстрації відіграють велику роль у книгах для дітей. Значно полегшуючи сприйняття друкованого тексту, цей жанр графічного мистецтва допомагає юним читачам візуально уявити собі ті образи та події, про які розповідається у літературному творі. Звичайно, необхідними критеріями таких малюнків повинні бути їх високий художній і професійний рівень та адекватність відтворення образів літературних героїв.

Саме такі якості притаманні художнім ілюстраціям до казки Г. К. Андерсена «Снігова королева», створеним українським художником Аркадієм Площанським у середині 1970-х. Одночасно з цими малюнками в рамках спільного мистецького проекту, присвяченого ювілею від дня народження видатного данського письменника-казкаря, відома композитор Жанна Колодуб написала однойменний альбом фортепіанних п'єс для дітей. У результаті такої творчої співпраці композитора і художника у 1978-му на світ з'явилася чудова дитяча книжка з ілюстраціями під назвою «Снігова королева». За висловом В. Клини, видавництва «Музична Україна» тоді було здійснено «публікацію рідкісного з поліграфічної точки зору альбому, мета якого полягала у втіленні засобами музики і графіки змісту відомої казки Г. К. Андерсена» [5, с. 286]. У цьому виданні вміщені скорочений текст літературного твору, нотний текст сімнадцяти фортепіанних п'єс Ж. Колодуб та сорок художніх ілюстрацій А. Площанського. Таким чином, різні види мистецтв — література, музика та живопис, — синтетично поєднані в єдине ціле, тут доповнюють один одного: у тексті розповідається сюжет казки, а у малюнках та фортепіанних п'єсах характеризуються герої та ілюструються події, які з ними відбуваються.

Значний тираж фортепіанного альбому Ж. Колодуб «Снігова королева» з ілюстраціями А. Площанського тоді швидко розійшовся містами і селами колишнього Радянського Союзу, а цікаві п'єси композиторки одразу увійшли у педагогічний репертуар юних піаністів. Драматургічна концепція цього циклу п'єс та історія його створення детально розкриваються у статті Р. Сулім [14, с. 250–273]. Про фортепіанний альбом Ж. Колодуб згадується також у музикознавчих роботах С. Алексеевої [1, с. 89–103], А. Бутук [3, с. 111; 4, с. 26], В. Клини [5, с. 283–298], О. Лігус [7, с. 20–21], А. Оджубейської [10, с. 21], О. Олійник [11] і М. Черкашиної-Губаренко [16].

Однак художні ілюстрації А. Площанського до фортепіанного альбому Ж. Колодуб «Снігова королева» до цього часу залишалися поза увагою мистецтвознавців. Вкрай обмежені відомості і про самого художника. Його ім'я не згадується у жодних довідниках з живопису та літератури, де перелічуються імена митців радянських часів. В інтернет-джерелах міститься лише стисла інформація про те, що він народився у Києві, навчався у Москві, працював у сфері книжної графіки у київських та московських видавництвах, а також брав участь у різноманітних виставках у Москві, Мюнхені, Тель-Авіві та Хайфі. На одному з сайтів представлена також колекція фотокопій його робіт, серед яких ілюстрації художника до казки Г. К. Андерсена «Снігова королева» відсутні [15].

Тому мета даної статті полягає в тому, щоб детально проаналізувати ілюстрації А. Площанського, опубліковані у нотному виданні однойменного фортепіанного альбому Ж. Колодуб 1978 р. [13] та розкрити особливості втілення художником головної ідеї та образів казки Г. К. Андерсена «Снігова королева».

У вказаному виданні художні ілюстрації А. Площанського складаються з дванадцяти великих кольорових малюнків розміром з альбомний аркуш, на яких зображені головні герої казки, а також із дванадцяти чорно-білих графічних мініатюр, які іноді даються після нотного тексту фортепіанних п'єс. Крім того, кожна сторінка прикрашена віньєтками, які слугують не тільки елементом дизайну. По-перше, своїми витіюватими візерунками рослинного орнаменту у стилі рококо вони відтворюють старовинну епоху, а по-друге, у них додатково вміщено шістнадцять чорно-білих мініатюр, на яких також зображуються деякі персонажі, предмети, пейзажі або сюжетні сценки. Образи казкових персонажів відтворюються на тлі відповідних пейзажів, які вводять читачів у романтичну та фантастичну атмосферу казки: тут є і зображення будинків зі шпильастими дахами у готичному стилі та кованими флюгерами, характерними для скандинавських міст, і замальовки засніженої зими з її завірюхами та наметами, і картини крижаного царства Снігової королеви.

Основний драматургічний конфлікт казки між образами добра і зла художник вирішує переважно за допомогою контрасту кольорів та цікавих композиційних прийомів. Позитивні, реальні персонажі (Герда, Кай та Північний олень) змальовані за допомогою теплих, яскравих, переважно жовтих та коричневих тонів, зрідка — світло-зеленого, червоного та рожево-фіолетового кольорів; а у зображенні фантастичної Снігової королеви та усього, що з нею пов'язано, використовуються холодні тони синього, фіолетового та темно-зеленого кольорів, а також чорний, білий та сірий тони.

Альбом відкривається зображенням красивої білої троянди, яка дається крупним планом. Цей малюнок з відтінками теплою, світло-жовтого кольору, виконаний м'якими, плавними лініями, немовби випромінює золоте сяйво. Такий початок розповіді зовсім не випадковий. Адже це не тільки улюблена квітка Г. К. Андерсена та його казкових героїв — Кая та Герди. Як відомо, у віруваннях багатьох народів троянда є символом життя та любові. Тим самим уже на початку альбому стверджується основна ідея казки — оспівування людської любові й доброти як найвищої моральної цінності.

На наступній сторінці альбому читачів вражає поетичний, дещо ідеалізований портрет Г. К. Андерсена. Письменник, немов крізь віки, дивиться у далечинь, а його очі випромінюють мудрість і доброту. Видатний казкар змальований на фоні холодних сіро-зелених та фіолетових кольорів північного сяйва та розмитого зображення маленьких сірих будинків із шпильастими дахами і вікнами, у яких світиться яскраво-жовте світло, що асоціюється з маленькими промінчиками надії на краще. Завдяки цим прийомам художник не тільки визначає приналежність Г. К. Андерсена до далекої північної країни Данії, але й підкреслює замріяність і романтичність душі письменника та його віру у світле майбутнє.

Після такого поетичного прологу дається експозиція головних героїв казки. Художник змальовує насамперед ідилію сімейного затишку і дружби Кая та Герди, їх щасливе існування у батьківському домі. На третьому кольоровому малюнку зображено, як веселі й радісні діти безтурботно бігають серед кущів білих троянд, наздоганяючи один одного. На картині, осяяній сонцем, переважає теплий, світло-жовтий колір. Красиво розвивається вітром золотисте волосся Герди, жовто-зеленими відтінками грають на сонці троянди, в оточенні яких герої наче огорнуті любов'ю та щастям. Символом рідного дому та сімейного затишку служить змальований поруч із Гердою фрагмент вікна зі склом, у якому віддзеркалюється [17] білий колір її плаття. Цей прийом також символізує щирість почуттів зображених героїв. На далекому плані малюнку височіє сірий будинок у строгому готичному стилі, що вводить читачів у часопростір казки. І лише десь у далечині виблискує на сонці фрагмент прозорої льодяної вежі, як натяк на крижане царство Снігової королеви, що віщує героям біду.

Після експозиції позитивних образів даються зображення негативних персонажів, Троля і Снігової королеви, які руйнують атмосферу щасливої ідилії. Відтоді і розпочинається зав'язка дії та розгортається основний драматургічний конфлікт казки. Неначе грім серед ясного неба, першим з'являється Троль. У своєму творі письменник не дає опис зовнішнього вигляду

цього героя та його учнів. Але завдяки народним переказам відомо, що тролі — це типові персонажі скандинавського фольклору, які символізували собою нечисту силу; вони жили у гірських печерах, де зберігали свої скарби. Це були потворні й жахливі істоти-людодіди, переважно велетенських розмірів (на зріст від трьох до восьми метрів!), хоча існували і тролі, подібні до карликів (гноми). Тролі-велетні були схожі на гору або камінь, вкритий мохом, вереском або гілками дерев. Зазвичай вони уміли перевтілюватись і змінюватись у розмірах, іноді набуваючи вигляду собаки, чорного козла або людини з хвостом. Їх характерними ознаками були величезний ніс, витріщені очі, а також гострі й криві ікла. Тролі володіли могутньою силою, але були дурноголові, жорстокі, вперті та злорадні. Однак вони боялися лише світла, бо кам'яніли через нього. Тому видається цілком логічним те, що художник не зобразив Троля на великому кольоровому малюнку. Можливо, він просто не хотів лякати маленьких дітей такою страшною істотою. Проте уважний читач знайде зображення Троля в одній з чорно-білих віньєток [13, с. 16], у якій змальована лише його голова, схожа на морду собаки чи козла. Жахливий та потворний Троль немов виглядає через маленьке овальне віконце, вилупивши свої великі, зілі очі та грізно вишкіривши страшні зуби з іклами.

Зображенню потворного й злого Троля протиставлений образ прекрасної, доброї дівчинки Герди. Її зовнішність художник змалював у повній відповідності до літературного портрету, що дається у казці Г. К. Андерсена: «Волосся у Герди завивалось, і кучері золотим сянням оточували її миле, привітне личко, кругленьке та рум'яне, наче троянда» [2, с. 194]. Саме такою вона зображена і на малюнку А. Площанського, де знайшлося місце навіть і для маленької білої троянди, з якою письменник порівнює Герду. Така асоціація спрацьовує не тільки на зовнішньому плані. Оскільки ця квітка є символом життя й любові, сам образ Герди перетворюється на втілення цих якостей. На малюнку, виконаному переважно у теплих світло-жовтих та коричневих тонах, дівчинка, осяяна сонячним світлом, стоїть у невимушеній позі біля відчиненого вікна. Миле, кругленьке обличчя Герди прикрашає привітна та ласкава посмішка, а її широко відкриті карі очі сповнені доброти та ніжності. У цієї композиції є символічний підтекст. Для того, щоб відтворити внутрішній світ героїні, художник зображує фрагмент вікна зі склом, де віддзеркалюються ті самі кольори, якими намальовано дівчинку. Завдяки цьому прийому підкреслюється щирість її почуттів, чистота та відкритість душі. Весела й доброзичлива Герда, яка бачить навколишній світ у сонячному світлі, немов запрошує читачів: подивіться на своє життя крізь призму любові й доброти. Тримаючись за вікно руками, дівчинка одночасно виявляє свою готовність як до того, щоб сміливо відчинити вікно у доросле життя, не лякаючись жодних небезпек, труднощів та перешкод, так і до того, щоб зачинити його, оберігаючи почуття дружби й любові від негативного впливу того зла, яке є у навколишньому світі. Дуже показовим є те, що образ Герди подається в альбомі між двома негативними персонажами — Тролем та Сніговою королевою, яка зображена наступною. Саме у такому безпосередньому контрастному співставленні стає очевидним, яку велику духовну силу має ця маленька дівчинка! Адже вона одна протистоїть тому величезному злу, яке вони із собою несуть!

Після образу Герди художник змальовує головну героїню контрдії — загадкову та фантастичну Снігову королеву. Саме завдяки співставленню зображень цих двох жіночих персонажів вражає контраст між справжньою красою Герди, осяяної внутрішнім світлом і теплом своєї щирої та палкої душі, та зовнішньою, блискучою, але холодною та мертвою красою Снігової королеви. Як уже вказувалося раніше, це підкреслюється насамперед за допомогою контрасту кольорів. На відміну від світлих, жовто-гарячих тонів, які переважають на портреті Герди, для зображення Снігової королеви художник використовує холодні й темні відтінки синьо-зелених та фіолетових тонів, а фоном у змалюванні її царства стають навіть чорні та сірі кольори.

Слід згадати, що у скандинавському фольклорі фантастичні образи на зразок Снігової королеви, а також подібних на неї Льодяної Діви, Феї криг та Снігової відьми фіксують персонажів, які мають подвійне обличчя. Являючись уособленням красивої, але лютої

та холодної зими, ці величаві й гордовиті північні красуні позбавлені сонячного тепла та живих людських емоцій. Саме тому, незважаючи на свою привабливість та спокусливість, ці володарки крижаних палаців, снігів та зимових завірюх вважаються символами смерті, яку вони собою несуть із собою. Таку ж подвійну роль виконує Снігова королева і у казці Г. К. Андерсена. З одного боку, це зовні прекрасна чаклунка, яка вражає Кая своєю білосніжною сяючою красою; а з іншого боку, вона є втіленням демонічної сили, яка з'являється для того, щоб зруйнувати гармонійні стосунки між Каєм та Гердою, їхню щирість, любов, доброту та відкритість світу. Отже, Снігова королева є втіленням зла, яке з першого погляду приваблює та спокушає, але й водночас своїм холодним подихом вбиває все живе на своєму шляху. Таке зло, приховане за зовнішньою красою, не можна одразу розпізнати. Саме у цьому і полягає його найбільша небезпека [18]. Тема естетизації зла, яку порушує Г. К. Андерсен у своїй казці, є надзвичайно актуальною для сучасної культури [19].

Усі ці риси, притаманні образу Снігової королеви, дуже талановито відтворені художником у її портреті. Велике значення має сама композиція великого кольорового малюнку, на якому крупним планом зображено видовжене, пропорційне обличчя Снігової королеви. На її голові височіє блискуча корона — символ влади; корону зроблено неначе з загострених крижаних, з котрих спадає легкий та прозорий білий тюль, який розвиває вітер. Цим тюлем напівприкриті тонкі, суворо зімкнені уста холодної красуні, завдяки чому підкреслюється таємничість і загадковість її образу. У малюнку обличчя Снігової королеви акцентовано її великі, широко розставлені очі, в яких, неначе у дзеркалі, світяться зірки, що виблискують холодних білим світлом. Завдяки вказаним засобам виразності цей погляд наче притягує глядачів якимось гіпнотизмом, але водночас відлякує та відштовхує своєю суворістю й бездушністю. У наступній чорно-білій мініатюрі зображений силует Снігової королеви, яка летить над містом, вкриваючи все своїм довгим і легким тюлем, який нагадує зимову хуртовину.

Саме з появою Снігової королеви щаслива ідилія доброти й любові остаточно руйнується. Своєю холодною красою вона зачаровує Кая, а своїм поцілунком робить його серце льодяним. Саме з цього моменту і «настає біда», яка, за висловом літературознавця В. Проппа, є обов'язковим елементом «чарівної» казки. Як указує дослідник, «будь-яка біда — основна форма зав'язки. З лиха та протидії створюється сюжет», а далі «відбувається викрадення» [12, с. 30–31]. Ці події відтворені в ілюстраціях А. Площанського. На наступному кольоровому малюнку художник зображує перевтілення Кая після попадання в його очі та серце уламків диявольського дзеркала. З того часу хлопчик почав бачити усе лише крізь призму зла, а його серце стало черствим і байдужим. Художник дуже вдало передає зміни, які відбуваються в душі Кая. У порівнянні з тим веселим, радісним та активним хлопчиком, який зображений на першому малюнку, його тепер важко впізнати. Прищуплені очі, крива посмішка і злегка роздуті ніздрі передають злість та роздратованість Кая, а поруч з ним у холодному, біло-блакитному зимовому повітрі літають безліч скалок чарівного дзеркала, які виблискують брудно-сірими та зеленуватими відтінками. Крім цього, на мініатюрному графічному малюнку Кай зображений у позі розлюченого та вередливого хлопчика, який кричить, широко розставивши руки та ноги.

На наступній сторінці перед нотним текстом п'єси «Викрадення Кая» у віньєтці зображені порожні дитячі санки. Ілюструючи лихо, яке сталося з хлопчиком, художник зовсім не випадково змальовує саме цей предмет. По-перше, як розповідається у казці, саме на санях Снігова королева забрала хлопчика до свого крижаного царства. А по-друге, у цьому криється глибокий символічний підтекст. Адже відомо, що у міфах північних народів зимові сани були обов'язковим атрибутом поховального обряду: на них везли померлих. Отже, насправді Снігова королева перенесла Кая не просто у своє царство, а у потойбічний світ: адже її володіння і є царством мертвих.

У наступних трьох малюнках художник дуже талановито і психологічно правдиво передає душевний і фізичний стан Герди після викрадення Кая, відтворюючи найтонші

зміни у її настрої. На великому кольоровому малюнку зображена засмучена від горя Герда. Замість радісної, широкої посмішки, яка на попередніх малюнках сяяла на кругленькому, рум'яному обличчі, обрамленому веселими золотавими кучерями, художник змальовує злегка повернутий профіль Герди, її тоненьку шию, трохи видовжене і бліде обличчя, зімкнуті маленькі вуста, пряме волосся, що спадає на плечі, а головне — дуже виразні та сумні очі, спрямовані прямо на глядачів. У них відбивається не тільки глибокий жаль, смуток і туга за її другом Каєм, який зник невідомо куди, але й відчувається запитання та надія: «А може, він все такий живий?». Колір світло-жовтого волосся Герди відтіняється тепер темно-синіми та чорними кольорами тла, що асоціюється з тим злом та холодом, яке принесла з собою Снігова королева. Те саме підкреслюється і на додаткових чорно-білих малюнках: у віньєтці зображено замерзле вікно, вкрите зимовим візерунком, а на малюнку, що дається після нотного тексту фортепіанної п'єси, — холодний зимовий пейзаж зі снігом, що тихо падає на землю. Усе це чудово відповідає рядкам казки: «Нарешті, вирішили, що Кай помер. <...> Довго тягнулись похмурі зимові дні» [2, с. 192].

З приходом весни і сонячного тепла, які завжди дають надію на відновлення та воскресіння до життя, Герда вирішила піти на пошуки Кая. Як зазначають дослідники, мотив пошуку героя, що зник невідомо куди, а також пов'язані з цим надзвичайні пригоди й перипетії — це характерні ознаки «чарівної» казки: тільки-но герой дізнається про лихо, він вирушає в дорогу задля спасіння близької йому людини. Як вказує В. Пропп, «композиція казки будується на просторовому переміщенні героя. <...> На цьому шляху на героя можуть чекати найрізноманітніші пригоди» [12, с. 32]. І перша перешкода, що чекає на головну героїню казки Г. К. Андерсена — це ріка. На наступному малюнку А. Плоцанського зображена Герда, яка пливе річкою на човні. Художник зображає дівчинку саме в той момент, коли «човен вже далеко відійшов від берега і швидко понісся за течією. Герда дуже злякалася, почала голосно плакати, але ніхто, крім горобців, не чув її» [2, с. 193]. Ці рядки письменника мають дуже символічний підтекст, бо, згідно думці дослідників, у чарівній казці «переправа є підкреслений, виразний, надзвичайно яскравий момент просторового пересування героя» [12, с. 171], а «усі види переправи вказують на єдину сферу походження: вони йдуть від уявлень про шлях померлого в інший світ, а деякі доволі точно відбивають і поховальні обряди» [12, с. 171].

Як вказують дослідники, в казках багатьох народів саме вода або ріка завжди відділяла царство живих від царства мертвих [12, с. 306]. Дуже лаконічними засобами виразності художнику вдалося передати усю загадковість та небезпечність цієї «подорожі» героїні. У безлюдному просторі, посеред глибокої ріки Герда опинилася такою самотньою та безпомічною. Маленька дівчинка стоїть на човні, здійнявши руки вгору, і перелякано кричить. Уся картина виконана переважно у холодних, світло-блакитних тонах. Ріка злилася з небом, десь далеко ледь видніється берег, вітер розтріпає тоненьке, шовковисте платтячко Герди. І лише велике, яскраве сонце, яке освічує маленьку фігурку дівчинки, зливаючись з кольором її золотавого волосся, дає їй силу та надію на порятунок. У чорно-білій віньєтці також змальоване сонце з променями, — символ світла та весняного відновлення, а після нотного тексту на мініатюрному малюнку дається пейзаж, у якому маленький відпливаючий човен, наче у наступному кінокадрі, зображений вже десь вдалині.

За твердженням В. Проппа, «переправа в інше царство є неначе вісь казки і водночас — середина її» [12, с. 171]. Чим ближче Герда підходила до царства Снігової королеви, тим холодніше ставало, і тим складніше їй було долати увесь цей шлях. На наступному малюнку художник вдало передає стан стомленої дівчинки, яка замерзає в морозній атмосфері пізньої осені. Маленька та самотня, в одному легенькому платтячку, зіщулена від холоду, вона сидить навпочіпки на снігу, а навкруги неї — лише густа сіра мряка, крізь яку нічого не видно. Ця картина чудово відповідає рядкам з казки: «Ох, як нили її бідні, втомлені ніжки! Як холодно, сиро було навкруги! <...> Яким сірим, похмурим здавався увесь світ!» [2, с. 198].

Щоб передати цю атмосферу, художник використовує складну техніку з пошаровим нанесенням монохромних кольорів: це переважно чорно-сірі, а подекуди холодні фіолетово-зелені тони з вкрапленням білих цяточок, що здаються снігом або туманом. У віньєтці зображений також силует Герди, яка йде серед крижаних скель назустріч буревію. А після нотного тексту п'єси «Осінь» змальований пейзаж, у якому дерева й будинки вже вкриваються першим снігом, що падає з неба.

На наступних малюнках зображені «добрі помічники» Герди — Ворон і Північний олень. За казкою Г. К. Андерсена, головній героїні на її шляху допомагають і люди, і тварини. Згідно з дослідженням В. Проппа, антропоморфні тварини як «дарувальники-помічники» [12, с. 128], наділені людськими якостями, є характерними персонажами будь-якої чарівної казки. Особливо «велику роль відіграють усілякого роду лісові тварини» [12, с. 8].

Поява Ворона у казці Г. К. Андерсена є зовсім не випадковою. Адже у міфології різних народів цей містичний образ має глибоку семантику, оскільки за своєю природою він пов'язаний з багатьма різними елементами всесвіту. Як і всі птахи, ворон насамперед асоціюється з небом. Але цей трупний птах крупного розміру з великим і сильним дзьобом, що годується падлом, з давніх-давен відлякує людей своїм чорним кольором і зловісним криком. Хоча сам ворон нікого не вбиває, він живиться померлими істотами. У зв'язку з цим його існування пов'язують не тільки з земним та небесним життям, але й з царством мертвих. Виконуючи в уяві людей посередницькі функції між трьома світами (небесним, земним та загробним) та наділяючись іноді демонічною [20] силою або шаманською [21] могутністю, містичний образ ворона досить часто сприймається у міфологічних віруваннях в якості своєрідного медіатора, провідника між життям і смертю. Цими якостями наділений Ворон і у казці Г. К. Андерсена. Адже саме цей персонаж першим обіцяє провести Герду у казкове королівство, де, за його ствердженням, він бачив Кая. Тим самим він намагається здійснити «переправу» дівчинки з царства живих у царство мертвих, туди, куди потрапив головний герой казки. Крім того, завдяки довголіттю ворона, який, за давніми віруваннями, живе близько трьохсот років, а також його вмінню імітувати людську мову виникло уявлення про нього як про мудрого, навіть пророчого птаха, який віщує біду або приносить погану звістку. Саме звідси і виникло відоме прислів'я: «наче ворон накаркав».

Поряд із цим у міфології північних народів цей персонаж іноді іронічно сприймається як дещо середнє між мудрістю та нерозумністю. Символізуючи мудрого шамана, який є провідником між землею, небом та підземним царством, ворон одночасно уособлює у собі брехуна, шалапуту, пустуна-трікстера, який кінець кінцем осоромлюється або здійснює безглузді вчинки [8, с. 245–247]. Таким зображений Ворон і у казці Г. К. Андерсена. З одного боку, він є розумною та мудрою істотою, яка вміє розмовляти та виявляє неабияку кмітливість, щоб доставити дівчинку у королівський палац. Але, з іншого боку, цей його вчинок виявився безглуздим. Маючи добрі наміри допомогти Герді відшукати Кая, прокравшись з цієї метою у королівство таємно, під покровом ночі, Ворон помилився: принц, якого він прийняв за Кая, виявився тільки схожим на нього. Отже, сам того не бажаючи, «мудрий» Ворон увів героїню в оману, а шлях, по якому він спрямував дівчинку, виявився помилковим.

У міфології північних народів образ ворона має також і інші семантичні значення. Наприклад, оскільки це не перелітний птах, то в уяві людей він сприймається як посередник між літом і зимою. Подібну роль цей персонаж виконує і у казці Г. К. Андерсена, безупинно наближаючи Герду до зимової холоднечі та холодних північних вітрів, які панують у царстві Снігової королеви.

Зображення Ворона художник подає у чорно-білій віньєтці. Змальований художником у профіль, цей персонаж гордовито, поважно і впевнено ступає сходами королівського палацу, а поряд із ним босоніж біжить Герда. Маленька дівчинка не злякалася цього вели-

кого чорного птаха, що на зріст дістає їй до талії. Навпаки, вона вважає його своїм другом: адже він пообіцяв провести її до Кая. Таким чином, у казці Г. К. Андерсена та, відповідно, в інтерпретації художника цей персонаж трактується цілком позитивно.

Справжнім «добрим помічником» зображений в альбомі Північний олень. За казкою Г. К. Андерсена, саме цей персонаж, якого Герда врятувала від неволі, допомагає їй потрапити до царства Снігової королеви. Як вказує В. Пропп, у «чарівних» казках майже завжди «вдячні тварини вступають у казку як дарувальники і, даючи себе у розпорядження героя <...>, у подальшому діють як помічники» [12, с. 128]. Письменник не дарма обирає цього персонажа в якості головного помічника Герди. Відомо, що олень є однією з головних культових тварин північних народів, які вважають його своїм тотемним предком. Таке обоження цієї тварини здавна пов'язано з культом сонця та небесних богів, а роги оленя символізують собою вершину світового дерева, що є віссю трьох світів — верхнього (божественного), середнього (людського, земного) та нижнього (пекла). Саме тому, згідно релігійним віруванням, спеціально посвячений олень здійснював зв'язок із небесними божествами.

Образу Північного оленя в альбомі присвячено два малюнки. У чорно-білій віньєтці художник зобразив Оленя, що швидко мчить з маленькою Гердою на спині сніговими просторами, осяяними північним сяйвом. А на наступному великому кольоровому малюнку зображена вже сцена їх прощання. На першому плані змальований красивий, благородний, сильний та гордий олень з великими, розкішними рогами на голові. Його з вдячністю обіймає за шию маленька Герда, котра бачить у ньому свого доброго захисника. А на другому плані малюнку зображений великий кущ, який, за словами Г. К. Андерсена, «стоїть у сніговому наметі, усипаний червоними ягодами» [2, с. 209]. Саме тут казкові герої розлучилися. Адже у крижане царство маленька Герда повинна була піти сама. За канонами «чарівної» казки, «помічник» лише доставляє героя у далекі краї, будучи «відбиттям його сили і здібності». Тобто «добрі помічники» — це ніщо інше, як «персоніфікована здібність героя» [12, с. 139].

За допомогою Північного оленя Герда нарешті потрапляє у царство Снігової королеви. На чорно-білому малюнку зображена дівчинка, яка стоїть біля величезних крижаних скель, а у віньєтці намальований високий крижаний замок із загостреними баштами. Смілива Герда не побоялася увійти у це крижане царство. Пройшла вона і крізь його «пробіті лютими вітрами» [2, с. 210] «величезні ворота» [2, с. 212], які зображені у іншій віньєтці. Цей елемент є також дуже важливим для чарівних казок. Як вказує В. Пропп, ворота у будь-яке тридесяте царство є його неодмінним атрибутом, і герою потрібно обов'язково пройти крізь них, щоб отримати над ним владу і перемогти його злі чари [2, с. 249].

Наступний великий кольоровий малюнок переносить читачів вже у середину Снігового палацу, де прямо на замерзлому озері, названому його володаркою «дзеркалом розуму» [22], сидить навколішки у застиглій позі самотній та задумливий Кай, наполегливо й бездушно складаючи з крижинок слово «вічність». Його маленька фігурка поглинається простором величезної, проте пустої зали, де усе відблискує, спалахуючи то білими, то темно-зеленими, то сірими чи синіми переливами. Але основне тло картини художник заповнює чорним кольором, за допомогою чого передається внутрішня сутність цього мертвого царства. Саме це і є та чорна діра, з якою у міфології північних народів асоціюється світ холоду: володіючи потужною негативною енергією, вона відбирає увесь позитив, вбиваючи життя [6]. Тому замість захоплення цією величною красою малюнок викликає відчуття остраху та моторошності, відповідаючи рядкам із казки: «Холодно було тут, пусто, мертво і велично!» [2, с. 211]. Далі у маленькій чорно-білій мініатюрі зображено, як Герда разом із Каєм сидить навколішки на «дзеркалі розуму» та, обнімаючи хлопчика, гірко плаче. Ця сцена зображає кульмінаційний момент спасіння друга, коли «палкі сльози її впали Каю на груди, просякнули йому в серце, розтопили льодяну кору, і скалка розтанула» [2, с. 212]. Так відбувається розв'язка казки і настає її щасливий кінець.

На останньому кольоровому малюнку зображені радісні Кай і Герда, які, повертаючись додому, залишають крижане царство Снігової королеви. Узявши за руки, вони йдуть назустріч сонцю, яке символізує життя, а навколо них, серед маленьких сніжинок та бурюльок, що тануть, розпускаються красиві жовті квіти й зелені трава. Холодні синьо-фіолетові тони, пов'язані з царством холоду і смерті, поступово розсіюються під впливом теплого жовтого кольору сонячного світла, що йде з центру картини.

Отже, талановито втіливши образи головних і другорядних персонажів казки Г. К. Андерсена «Снігова королева», художник А. Площанський у своїх малюнках вдало відтворив головну ідею усім відомого літературного твору — перемогу добра над злом, життя над смертю та палкої любові над холодною бездушністю.

Література

1. *Алексеева С.* Наша Жанна // Розповіді про музику. — Вип. 5 / упор. С. Алексеева. — К., 1983.
2. *Андерсен Г. К.* Снігова королева // Андерсен Х.-К. Казки, розказані дітям / Пер. з дан. А. Ганзен ; вст. ст. К. Паустовського. — Одеса, 1993. — С. 186–214.
3. *Бутук А.* На юбилейных вечерах (Ж. Е. Колодуб) // Советская музыка. — 1983. — № 4.
4. *Бутук А.* Творчість, дарована // Музика. — 1980. — № 3.
5. *Клин В.* Концертно-педагогический репертуар для детей и юношества (70-е годы) // О музыке. — К., 1985.
6. *Колесов Е., Торстен А.* Классический футарк (24 знака) [Електронний ресурс] // Руны. Футарк Классический и Арманический — Режим доступу: <http://arsmagica.org/runs/runicheskie-praktiki/klassicheskij-futark-24-znaka>
7. *Ліус О.* У світі музики і казки // Музика. — 2005. — № 5.
8. *Мелетинский Е.* Ворон // Мифы народов мира: Энциклопедия. — М., 1980. — Т. 1 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://philologos.narod.ru/myth/raven.htm>
9. *Николаевская Ю. В.* Зеркало как символ в музыке: от метафоры к метафизике образа : дис. ... канд. искусствоведения: спец. 17.00.03 «Музыкальное искусство» / Николаевская Юлия Викторовна ; Харьк. гос. ин-т им. И. П. Котляревского. — Харьков, 2003.
10. *Оджубейська А.* Своєрідність творчості // Музика. — 1983. — № 3.
11. *Олійник О.* Українська радянська фортепіанна музика для дітей. — К., 1979.
12. *Пропт В.* Исторические корни волшебной сказки. — М., 2000.
13. «Снежная королева» по сказке Х.-К. Андерсена / Музыка Жанны Колодуб. Рисунки Аркадия Площанского: нотн. изд. — К., 1978.
14. *Сулім Р.* Казка Ганса Крістіана Андерсена «Снігова королева» у драматургічній концепції однойменного фортепіанного альбому Жанны Колодуб // Українське музикознавство : наук.-метод. зб. — Вип. 38: Пам'яті Ігоря Пяковського. — К., 2012.
15. Творческая мастерская. Выставки, перформансы, арт-проекты [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://tarbut-cellcom.zahav.ru/cellcom/art/profile.php?arkady36>
16. *Черкашина-Губаренко М.* Творчі дебюти Жанны Колодуб. — К., 1999.
17. Як відомо, у культурі ХХ–ХХІ століття значної актуальності набуває образ дзеркала, який із давніх-давен згадувався у Біблії, а також у багатьох казках та міфах різних народів. У наш час цей феномен активно вивчається у філософії, культурології, герменевтиці, психології, семантиці, музикознавстві та інших науках. За думкою дослідниці Ю. Ніколаєвської, «культура ХХ століття актуалізувала Дзеркало як знак-символ звернення на себе, як ключ до пізнання цілісного образу Людини», що може стати сходинкою на шляху до його «духовного зцілення» [9, с. 203].
18. Інші семантичні значення образу Снігової королеви та пов'язаний із цим філософсько-релігійний підтекст казки Г. К. Андерсена більш повно і глибоко розкриті у статті Р. Сулім [14].
19. Подібні образи втілюються у багатьох творах мистецтва. Серед них можна згадати Саломею з однойменної трагедії О. Уальда, чарівну Панночку з повісті М. Гоголя «Вій», яка

перетворюється на відьму, і навіть прекрасну Шахеразаду та Шамаханську царицю зі східного фольклору.

20. У міфології слово «демон», що у перекладі з давньогрецької означає «божество», є узагальненою назвою надприродних істот, напівбогів або духів, які мають посередницький стан між богами і людьми.

21. За релігійними віруваннями, шаман — це людина, яка завдяки входженню в екстатичний стан наділена особливими здібностями спілкуватися із духами або надприродними силами, а також виліковувати хвороби.

22. Глибокий філософський підтекст так званого «дзеркала розуму» Снігової королеви також детально розкривається у статті Р. Сулім [14].

Анотація. У статті детально проаналізовано малюнки А. Площанського, які опубліковані у нотному виданні 1978 року, висвітлено історію їх створення та розкриті особливості втілення художником головної ідеї та образів казки Г. К. Андерсена «Снігова королева».

Ключові слова: живопис, жанр книжкової ілюстрації, творчість А. Площанського, казки Г. К. Андерсена, жанр літературної «чарівної» казки.

Аннотация. В статье детально проанализированы рисунки А. Площанского, опубликованные в нотном издании 1978 года, освещена история их создания и раскрыты художественные средства воплощения художником главной идеи и образов сказки Х.-К. Андерсена «Снежная королева».

Ключевые слова: живопись, жанр книжной иллюстрации, творчество А. Площанского, сказки Х.-К. Андерсена, жанр литературной «волшебной» сказки.

Summary. This paper analyzes pictures of A. Ploschansky published in the printed music of 1978, highlights the history of their creation and reveals peculiarities of artist's implementation of the main idea and the characters of H. C. Andersen's «The Snow Queen» fairy tale.

Keywords: painting, book illustration genre, creative work of A. Ploschansky, H. C. Andersen's fairy tales, literary fairy-tale genre.